

Raad voor de
rechtspraak

Onderzoek en Kennis Programma Rechtspraak 2023-2028

Mr.dr. L. Francot, drs. B. Diephuis, drs. H. Koster,
mr.dr. S. Wiznitzer

Update januari 2026

Colofon

Opdrachtgever

Raad voor de Rechtspraak

Auteurs

Mr.dr. L. Francot,
drs. B. Diephuis,
drs. H. Koster,
mr.dr. S. Wiznitzer

©2026 Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verveeld voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt gebruikt.

Inhoudsopgave

1. Inleiding: uitgangspunten en doelen	4
2. Wat is er nodig om het bovenstaande te realiseren?	6
A. Kader	6
B. Onderzoekers en kennisarchitect	7
C. Instrumenten	8
D. Wetenschappelijke kennisdeling en kennisbenutting	8
3. Afgeronde onderzoeken en activiteiten 2023-2025: overzicht	10
3.1 Varia	15
4. Update Onderzoek en Kennis Programma Rechtspraak 2023-2028	18
4.1 Thema 1. De rechter in de uitoefening van het ambt	18
4.2 Thema 2. De derde staatsmacht in onzekere tijden	25
4.3 Thema 3. De complexe context van de Rechtspraak: maatschappelijke ontwikkelingen	29
5. Geplande kennisdelingsactiviteiten	32
Bijlage: De missie, visie en agenda van de Rechtspraak in relatie tot onderzoeksprojecten	34

1. Inleiding: uitgangspunten en doelen

De groeiende complexiteit van onze maatschappij wordt niet alleen gezien als een toename van kansen. Sterker nog: het wordt vaak in de eerste plaats ervaren als een toename van onzekerheid, van risico's en gevaren. Steeds vaker wordt naar het recht en bijgevolg naar de rechter gekeken als het gaat om het dempen van die onzekerheid. De R/rechtspraak wordt hierdoor geconfronteerd met steeds ingewikkeldere problemen. Dat schept op allerlei manieren uitdagingen voor de organisatie. Wetenschappelijk onderzoek en het gericht verspreiden van de resultaten kan bijdragen aan het in kaart brengen van complexe problemen en oplossingsrichtingen.

Die toenemende complexiteit van de maatschappij en daarmee van de zaken waarmee de R/rechtspraak wordt geconfronteerd, heeft als gevolg dat wetenschappelijk onderzoek zelden met één methode kan volstaan. Een combinatie van methodes is vaak informatiever: theorie voor het overzicht, kwalitatief onderzoek voor het inzicht en kwantitatief onderzoek voor het doorzicht. Het is daarnaast van belang om ook multidisciplinair te werken. Juristen en rechtswetenschappers kennen het recht van binnenuit, hebben kennis van en ervaring met de processen en de procedures. Zij werken in en zonder afstand tot het recht. Het hoeft geen betoog dat dit wenselijk en noodzakelijk is. Tegelijkertijd schetst dat ook maar een deel van het verhaal, nl. het juridische verhaal. Voor een vollediger beeld zijn we aangewezen op andere disciplines die met een ander perspectief werken. Voor dat andere perspectief zorgen onder andere de (theoretische) rechtssociologie, rechtspsychologie, sociale en politieke theorie, bestuurskunde, *data science*, etc. Die disciplines kunnen in beeld brengen wat voor juridische professionals en rechtswetenschappers vaak buiten het zicht blijft. Die aanpak kan helpen om problemen en oplossingen nog inzichtelijker in kaart te brengen.

De ambitie van het cluster Wetenschappelijk Onderzoek is om te fungeren als een kennisbank en vraagbaak voor onderzoek- en kennisdeling, wendbaar en gericht inspeland op onderzoeks- en kennisbehoefte van de R/rechtspraak.¹ We beogen de R/rechtspraak te ondersteunen met praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek, dat wil zeggen: onderzoek dat voldoet aan de eisen van wetenschappelijkheid en tevens van toegevoegde waarde is voor de praktijk van de rechtspraak. Wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd of begeleid door wetenschappelijke onderzoekers.²

Het voorgaande betekent dat we, om tot op de praktijk gerichte onderzoeksresultaten te komen, gebruikmaken van fundamenteel, empirisch en data-gedreven onderzoek. Daarbij gaat het niet alleen om weergave (observatie en analyse), maar zal reflectie op de bestaande praktijk en op de grondbeginselen van recht en rechtspraak ook een belangrijk onderdeel vormen. Dat laatste is minder op de bestaande praktijk gericht, maar op de toekomst van de R/rechtspraak, en heeft in die zin een strategische waarde.³ De missie, visie en agenda van de Rechtspraak zijn richtinggevend voor onderzoeksprojecten van het praktijkgerichte en reflectieve type.⁴

- 1 Ten overvloede: Dit Onderzoek en Kennis Programma Rechtspraak betreft het onderzoek dat het cluster zelf uitvoert of laat uitvoeren. Extern Onderzoek behandelt de aanvragen voor medewerking tot onderzoek door derden.
- 2 Eisen wetenschappelijkheid: doelgerichtheid, striktheid, testbaarheid, repliceerbaarheid, precisie en betrouwbaarheid, objectiviteit, generaliseerbaarheid en de mate van eenvoud.
- 3 N.B.: dit Programma gaat niet over al het onderzoek dat binnen de Rechtspraak plaatsvindt. Voorbeelden van andere onderzoeken die door de Rechtspraak worden gefinancierd maar buiten het Programma vallen, zijn evaluatieonderzoeken, reputatie-onderzoeken, tijdbestedings-onderzoeken, etc. De wetenschappelijke onderzoekers vervullen wel incidenteel een rol bij andere onderzoeken, zoals in het geval van het UHP-KOT onderzoek dat begin 2025 afgerond wordt.
- 4 Zie: [Missie, visie en agenda van de Rechtspraak | Rechtspraak](#)

2. Wat is er nodig om het bovenstaande te realiseren?

A. Kader

Een belangrijke voorwaarde is een kader dat de wetenschappelijke integriteit en kwaliteit van het onderzoek waarborgt. De principes van wetenschappelijke integriteit zijn eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid. Dit kader wordt gevormd door de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit.⁵ We vinden binnen deze gedragscode onafhankelijkheid van extra belang gezien het feit dat onderzoek binnen een niet-wetenschappelijke organisatie wordt gedaan. Onafhankelijkheid houdt onder andere in dat men zich in de keuze van de methode, bij de beoordeling van de data en in de weging van alternatieve verklaringen, maar ook bij het beoordelen van onderzoek of onderzoeksvorstellen van anderen, niet laat leiden door niet-wetenschappelijke overwegingen (bijvoorbeeld overwegingen van commerciële of politieke aard). Onafhankelijkheid is in elk geval vereist bij de opzet en uitvoering van en rapportage over het onderzoek. Bij de keuze van het onderzoeksobject is onafhankelijkheid niet altijd nodig, wel bij de beoordeling van de vraag of het onderzoeksobject geschikt is voor wetenschappelijk onderzoek.

5 Zie: [Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit 2018.pdf \(universiteitenvannederland.nl\)](#)

Wat is er nodig om het bovenstaande te realiseren?

De kwaliteit van het onderzoek zal gewaarborgd worden door steeds de volgende punten in acht te nemen:

- Om zicht op *haalbaarheid/uitvoerbaarheid* te verkrijgen zal er vaak gestart worden met een verkennend literatuuronderzoek. Daaruit kan blijken dat er reeds elders is voorzien in de kennisbehoefte of dat er inderdaad nog een aan te vullen lacune bestaat. Ook is het mogelijk om met behulp van een verkennend literatuuronderzoek tot een aangescherpte vraagstelling te komen.
- De *inhoudelijke kwaliteit* van het onderzoek wordt gewaarborgd door de instelling van een leescommissie (bv. in het geval van een literatuuronderzoek of een kennisinventarisatie) of een begeleidingscommissie (bv. wanneer een onderzoek extern wordt uitgevoerd) of peer review (bv. voor een artikel).
- Een (half)jaarlijks overleg met onderzoekers verbonden aan academische instellingen draagt bij aan de *wetenschappelijke relevantie en actualiteit*.

B. Onderzoekers en kennisarchitect

De uitvoering van de geplande wetenschappelijke onderzoeken wordt in de eerste plaats belegd bij de wetenschappelijk onderzoekers van het Bureau.⁶ Ten tweede wordt gewerkt aan de inrichting van een flexibele schil door aanstellingen voor een bepaalde periode, detacheringen vanuit de wetenschap en zzp-ers op onderzoeksprojectbasis en sinds 2025 maken incidenteel ook onderzoeksstagiaires deel uit van de schil.⁷ Onderzoekers in de flexibele schil kunnen voor een specifiek (groot) onderzoek worden aangenomen dan wel voor (een kleiner) onderzoek met ruimte voor andere ad hoc onderzoeken. Een dergelijke flexibele schil dient de capaciteit en slagkracht te vergroten waardoor het makkelijker wordt om in te spelen op spontane onderzoekswensen en -behoeften. De mate waarin dit mogelijk is, hangt af van de omvang en inrichting van de flexibele schil. Dat laatste verwijst naar het soort expertise dat in de flexibele schil is opgenomen, zoals sociologie, rechtspsychologie, *data science* etc. De onderzoekers en stagiaires in de flexibele schil worden begeleid door de wetenschappelijk onderzoekers van het Bureau.

6 3 fte

7 Het aantal fte is afhankelijk van de aard en omvang van de specifieke onderzoeksprojecten. Financiering vindt plaats op de kostenplaats onderzoek en komt niet uit de formatie.

Wat is er nodig om het bovenstaande te realiseren?

Een derde mogelijkheid is uitbesteding aan wetenschappelijke onderzoeksteams, doorgaans verbonden aan universiteiten. Coördinatie en begeleiding wordt in dat geval verzorgd door de wetenschappelijke onderzoekers. De wetenschappelijke kennisdeling, ten slotte, wordt gecoördineerd door de kennisarchitect in overleg met de wetenschappelijke onderzoekers.

C. Instrumenten

In de periode 2021-2022 heeft het cluster drie nieuwe instrumenten ontwikkeld met het doel om, naast de gebruikelijke meer uitgebreide onderzoeken, ook compactere onderzoeken te kunnen (laten) uitvoeren.

Kennisinventarisatie (KI): Dit instrument is bedoeld om een globaal overzicht van bestaande kennis (literatuur, evt. data) te bieden, maar kan ook helpen om een vraag aan te scherpen en te kijken of het al dan niet om een onderzoeksvraag gaat of dat het wellicht eerder om een beleidsvraag o.i.d. gaat. In die zin is een KI verkennend van aard. Inmiddels is het gangbaar dat elk onderzoek start met een KI. Een KI kan worden voorgelegd aan een leescommissie en dit geldt standaard voor een omvangrijke KI. Voor de KI is een format beschikbaar.

Thermometer: Dit instrument ziet op een peiling van ervaringen in de praktijk van de rechtspraak, vaak middels vragenlijsten, interviews of focusgroepen. Hiervoor is ook een format beschikbaar.

Digitale bibliotheek: een instrument gericht op de wetenschappelijke kennisdeling. Hierin zijn bijvoorbeeld de hiervoor genoemde formats te vinden maar ook uitwerkingen daarvan. Zie: [Landelijke Intro Pagina Bibliotheek overige onderzoek](#) (alleen toegankelijk voor rechtspraakmedewerkers).

D. Wetenschappelijke kennisdeling en kennisbenutting

Kennisdelen is naast het doen van onderzoek een kerntaak van de Rvdr en de wetenschappers waarmee zij samenwerkt. Met het thema *Wetenschappelijke kennisdeling* wil de Rvdr niet alleen de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis faciliteren, maar ook zorgen voor een transitie van de resultaten naar betrokkenen binnen en buiten de Rechtspraak. Een belang van het doen van wetenschappelijk onderzoek is dat de resultaten worden gedeeld met belanghebbenden. De Rvdr wil met de resultaten van haar onderzoeksprogrammering ook zorgen voor de praktische beschikbaarheid voor de eindgebruiker. Dit geldt ook voor extern wetenschappelijk

Wat is er nodig om het bovenstaande te realiseren?

onderzoek waar de Rechtspraak haar medewerking aan verleent. Daartoe is het van belang onderzoeksresultaten te delen op een manier die aansluit bij de behoefte van de eindgebruiker. Kennistransitie of valorisatie, dat wil zeggen het bruikbaar en toegankelijk maken van kennis voor de afnemers, is daarom een integraal onderdeel van het Onderzoek en Kennis Programma Rechtspraak. Het uitgangspunt is hierbij dat elk type onderzoek het best tot zijn recht komt in een of meerdere outputvormen en tegelijkertijd dat verschillende gebruikers/afnemers van kennis gebaat zijn bij verschillende outputvormen. Kennis delen vraagt namelijk meer dan onderzoeksrapporten verspreiden alleen.

Onder het motto 'leren is proberen' gaan we vooral praktisch onderzoeken wat werkt. De toegankelijkheid van ons onderzoek willen we bevorderen door onderzoeksrapporten, zowel onderzoek uit het verleden als nieuw onderzoek, makkelijk vindbaar te maken en daar actiever over te communiceren. Bijvoorbeeld door een interview over het onderzoek op intro Rechtspraak te plaatsen.

Bij elk onderzoek dat wordt afgerond, zullen we aan de hand van het thema bekijken welke partners, welke kanalen (binnen en buiten de rechtspraak) en welke instrumenten het meest geschikt zijn om de resultaten van deze eindproducten te delen met hen die er een direct of indirect belang bij hebben. De Rvdr maakt gebruik van verschillende kennisdelingsvormen voor wetenschappelijke kennis zoals eigen publicaties (o.a. [Research Memoranda](#), [Rechtstreeks](#)), congressen en symposia. Maar daarnaast is er een scala aan kennisdelingsvormen die niet alleen interessant maar belangrijker: effectiever kunnen zijn.

Daarom organiseert het cluster regelmatig onderzoeksmiddagen met het oog op het versterken van de verbinding tussen rechtspraak en wetenschap. Daarnaast wordt nu met enige regelmaat een podcast gepubliceerd, 'De stand van het onderzoek' (zie [Podcasts | Rechtspraak](#)). In 2026 worden nieuwe mogelijkheden verkend zoals webinars, factsheets en infographics.

3. Afgeronde onderzoeken en activiteiten 2023-2025: overzicht

Het programma bestrijkt een periode van 5 jaar en is opgebouwd uit 3 thema's. De 3 thema's gaan over, verkort weergegeven: 1) het primaire proces (rechtspraak), 2) de organisatie (de Rechtspraak), en 3) de relatie met de maatschappelijke ontwikkelingen. Onder elk thema is een aantal onderzoeksprojecten opgenomen. De onderzoeksprojecten hebben in beginsel een looptijd van 1 tot 2 jaar en worden regelmatig geactualiseerd. Een aantal onderzoeken vergt een langere looptijd (3 tot 4 jaar), bv. als het gaat om onderzoek naar effecten van werkprocessen. Naast de onderzoeksprojecten zijn er ook kennisinventarisaties en thermometers voorzien. Al het onderzoek is wetenschappelijk van aard en tegelijkertijd praktijkgericht.

In de periode 2023-2025 zijn een aantal onderzoeken afgerond en een aantal daarvan zijn gepubliceerd als Research Memorandum of als artikel. Deze onderzoeken vallen onder 1 van de 3 hiervoor genoemde thema's.

Thema 1

Research Memorandum Rechtspraak 2023: Vooroordelen in de rechtspraak onderzocht: Oorzaken en mogelijke oplossingen (rechtspraak.nl)

In dit Research Memorandum worden de uitkomsten van een literatuurstudie naar vooroordelen in de rechtspraak beschreven. Naar aanleiding van de eerdere memoranda over etnisch gerelateerde verschillen in de straftoemeting werd het huidige literatuuronderzoek uitgevoerd door Jaap Hage en Enide Maegherman. Er werd onderzocht welke mechanismen bijdragen aan het ontstaan van vooroordelen, welke steun er is dat vooroordelen een invloed hebben in de rechtspraak, en welke

mogelijke oplossingen daarvoor al werden onderzocht. Op basis van de bevindingen worden ook enkele voorstellen gedaan voor nuttig vervolgonderzoek. Daarbij zou de focus vooral moeten liggen op het perspectief van rechters zelf in kaart te brengen, aangezien daar op dit moment weinig over bekend is.

Periodiek Wetenschappelijke uitgave Rechtstreeks 2023 nr 3 (rechtspraak.nl)

Het derde nummer van Rechtstreeks in 2023 gaat over (onbewuste) vooroordelen in de rechtspraak. In hoeverre spelen (onbewuste) vooroordelen een rol in de rechterlijke oordeelsvorming? Is er voldoende (oog voor) diversiteit en inclusie binnen de rechterlijke macht en de rechterlijke praktijk? En zijn er manieren om tekortkomingen op dit punt te verbeteren? Vertrekpunt is een onderzoek van Enide Maegherman (als rechtspsychologe verbonden aan de Universiteit Maastricht) en Shosha Wiznitzer (onderzoeker bij de Raad voor de rechtspraak), waarin zij in kaart brengen in hoeverre strafrechters menen dat vooroordelen een rol spelen bij verschillende aspecten van hun werk en in hoeverre zij de rechtspraak als organisatie als inclusief en divers zien. De resultaten laten zien dat de meeste strafrechters zich bewust zijn van de (mogelijke) rol van onbewuste vooroordelen, maar daar verschillend mee omgaan. In de rechtspraak als organisatie zien zij ruimte voor verbetering waar het gaat om diversiteit en inclusiviteit.

Rechterlijke oordeelsvorming: een strafrecht(e)rlijk perspectief

Dit research memorandum legt verslag van een interviewonderzoek onder 22 strafrechters, door Shosha Wiznitzer en Enide Maegherman. Het onderzoek bouwt voort op een eerder vragenlijstonderzoek, waarvan de resultaten zijn gepubliceerd in de Rechtstreeks (zie hierboven). De centrale vraag in dit research memorandum is op welke manier strafrechters zelf denken over de manier waarop hun oordeelsvorming tot stand komt. Bijzondere aandacht bestaat daarbij voor de vraag welke invloeden op de oordeelsvorming zij ervaren en hoe zij met die invloeden omgaan. Ook daarmee samenhangende thema's komen aan bod, zoals de vraag op welke wijze de geïnterviewde strafrechters een 'actieve rechter' definiëren en hoe zij kijken naar inclusiviteit en diversiteit binnen de rechterlijke organisatie. De resultaten laten zien dat de geïnterviewde strafrechters diverse (mogelijke) invloeden ervaren op hun oordeelsvorming. Wat betreft het omgaan met die invloeden zien zij een belangrijke rol voor zelfreflectie. Tegelijkertijd hadden de geïnterviewde strafrechters geen structurele werkwijzen om dit soort zelfreflectie te verwezenlijken. De bevindingen leiden tot verschillende aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Digitale kindgesprekken

Digitale kindgesprekken zijn een relatief nieuw fenomeen in de rechtspraak, meer specifiek in civiele familie- en jeugdzaken. Een digitaal kindgesprek is een gesprek tussen een minderjarige en de rechter of raadsheer dat plaatsvindt via online videobellen in plaats van in persoon. In dit RM verkennen Charlotte Mol en Iris Extra de mogelijke voordelen en nadelen van digitale kindgesprekken voor het recht van minderjarigen om hun mening te uiten en voor de bestaande praktijk. Het beschrijft de bevindingen van literatuuronderzoek, jurisprudentieonderzoek, interviewonderzoek met jongeren, rechters, raadsheren en gerechtsjuristen en aanvullende inzichten uit het Luister! Onderzoek (een reeds lopend interdisciplinaire onderzoek van de Universiteit Utrecht).

Uit het onderzoek volgt dat digitale kindgesprekken een laagdrempelige en praktisch uitvoerbare aanvulling vormen op de bestaande praktijk en kunnen bijdragen aan het recht van minderjarigen om hun mening te uiten, maar ook dat ze door betrokkenen worden gezien als second best vanwege het gebrek aan non-verbale communicatie en zorgen rondom vertrouwelijkheid. Het biedt een goed alternatief voor de minderjarigen om hun mening te uiten wanneer een fysiek gesprek niet mogelijk of gewenst is. Het RM geeft ook praktische aanbevelingen voor de uitvoering en doet suggesties voor vervolgonderzoek.

Thema 2

Research Memorandum Rechtspraak 2023: Bestuurszaken vermeden? (rechtspraak.nl)

Dit Research Memorandum gaat in op de vraag hoe vaak in de periode 2010-2020 diverse bestuursorganen verweerders zijn geweest in beroepsprocedures bij de bestuursrechter en hoe de rechter deze zaken heeft afgehandeld. En gaat verder in op de achtergronden van deze ontwikkelingen en de vraag in hoeverre bestuurszaken zijn vermeden door verandering van gedrag van de diverse bestuursorganen. In de kwantitatieve analyse wordt onderscheid gemaakt naar verschillende typen bestuursorganen en er wordt ingezoomd op gemeenten, die onderling worden vergeleken naar mate van aanbrenge van zaken en mate van gegrondpercentage. Maatschappelijke veranderingen en veranderingen in wet- en regelgeving blijken veel sterker bepalend te zijn geweest voor de ontwikkelingen in het aantal bestuurszaken dan veranderingen in het handelen van bestuursorganen.

Research Memorandum Rechtspraak 2024: Effectiviteit van vonnissen (rechtspraak.nl)

Onderzoeker Jos Hoevenaars heeft een verkennend literatuuronderzoek gedaan naar de effectiviteit van rechterlijke vonnissen. Uit zijn zoektocht in nationale en internationale literatuur blijkt dat er geen sprake is van een alomvattend effectiviteitsbegrip dat in onderzoek naar rechterlijke vonnissen leidend is. De gehanteerde definitie van effectiviteit blijkt afhankelijk van de doelstellingen die aan de rechtspraak worden toegeschreven. Deze verschillen per rechtsgebied en zijn bovendien door de tijd heen continu aan discussie en verandering onderhevig. Zo worden binnen het strafrechtelijk domein de strafdoelen als uitgangspunt genomen voor de invulling van het effectiviteitsconcept, wordt binnen het civielrechtelijke domein hoofdzakelijk gekeken naar de naleving van civiele vonnissen en richt de bestuursrechtelijke literatuur zich doorgaans op effectiviteit in termen van rechtsbescherming, controle op de overheid en doorwerking van vonnissen. Het beschikbare empirische onderzoek blijkt bovendien niet evenredig verdeeld over de rechtsgebieden, met vooral veel aandacht voor recidiveonderzoek binnen het strafrecht en verhoudingsgewijs significant minder aandacht voor effectiviteit van vonnissen binnen de andere twee rechtsgebieden. Hoevenaars identificeert dan ook een aantal lacunes in beschikbare kennis en doet een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek.

Zowel aantal beroepszaken voor bestuursrechter als kans op succes gedaald - ESB

In de laatste decennia hebben beleidsmakers ernaar gestreefd om de omgang tussen bestuursorganen en burgers te verbeteren. Dat lijkt bij gemeenten succesvol te zijn geweest: het aantal beroepszaken en de kans op succes ervan te zijn gedaald. (F. van Tulder & B. Diephuis)

Barnahus - een verkenning

In dit Research Memorandum wordt door Iris Extra in grote lijnen de wenselijkheid van een Barnahus-model in Nederland door de ogen van de rechtspraak onderzocht. Het Barnahus-model vindt zijn oorsprong in IJsland en richt zich op minderjarige slachtoffers van (seksueel) geweld. De afgelopen jaren is het Barnahus-model geïmplementeerd in 26 landen in Europa. In IJsland, Slovenië, Frankrijk en Slowakije is het model sinds kort ook ingezet voor alleenstaande minderjarige vluchtelingen. Nederland gebruikt het model niet (meer). In dit verkennend onderzoek worden de eerste inzichten over de geschiktheid van een Barnahus-model waarbij de rechtspraak betrokken is, in kaart gebracht.

Conceptualisering van het begrip strafklimaat

Dit Research Memorandum formuleert Rosan Witmond een eerste aanzet tot verheldering van het begrip strafklimaat. Wetsvoorstellen die een strengere aanpak in de strafrechtspleging beogen, onderbouwen de stelling dat het Nederlandse strafklimaat momenteel te mild is, vaak met verwijzing naar de resultaten van empirische studies. In de wetenschappelijke context blijkt echter dat met een en dezelfde term naar uiteenlopende verschijnselen wordt verwezen en geen eenduidige definitie van het concept strafklimaat wordt gehanteerd. Dit spanningsveld onderstreept de noodzaak van een systematische en theoretisch onderbouwde conceptualisering van het begrip 'strafklimaat', waar in dit RM een voorstel voor wordt gedaan. Een dergelijke conceptualisering kan niet alleen bijdragen aan de kwaliteit van sociaalwetenschappelijk en rechtswetenschappelijk onderzoek, maar biedt ook aanknopingspunten om wetswijzigingen kritisch te kunnen beoordelen op hun legitimiteit en om effectieve rechtsbescherming in de praktijk te garanderen

Waarden en rechtspraak

Dit Research Memorandum betreft een multidisciplinaire literatuurstudie naar het thema waardenverandering en rechtspraak. Hierbij stelt Sarah van Os de vraag centraal in hoeverre in Nederland sprake is van een verandering in maatschappelijke waarden en wat hiervan de mogelijke gevolgen zijn voor de Nederlandse rechtspraak. Het antwoord op deze vraag is van belang om in te kunnen spelen op maatschappelijke ontwikkelingen in een snel veranderende samenleving die de rechtspraak steeds voor nieuwe uitdagingen stelt, zoals vevat in de visie van de Rechtspraak. Het doel van de literatuurstudie is om zowel veranderingen in maatschappelijke waarden als de mogelijke gevolgen voor de rechtspraak op hoofdlijnen in kaart te brengen.

Buiten het programma

'De weging van schulden bij uithuisplaatsingen'

In 2025 is het onderzoek UHP-KOT uitgevoerd. Dit onderzoek werd uitgevoerd door het cluster Wetenschappelijk Onderzoek, maar maakte geen deel uit van de geprogrammeerde onderzoeken. Voor dit onderzoek vond een grootschalig dossieronderzoek plaats bij alle rechtbanken en hoven in Nederland, waarbij een analyse plaatsvond van de dossiers van bijna 400 kinderen. Het ging daarbij specifiek om kinderen die uit huis waren geplaatst en minstens één ouder hadden die was gedupeerd in de 'toeslagenaffaire'.

Research Memorandum Innovatie 2025

Dit RM is de publicatie van een wetenschappelijk onderzoek 'buiten programma' en betreft een wetenschappelijke analyse van 12 evaluaties. De meta-analyse werd gecoördineerd door de coördinator evaluatie innovatieve projecten.

3.1 Varia

Kennisinventarisaties

De KI 'Rechtbanktekeningen' is afgerond en intern gepubliceerd: [Kennisinventarisatie Rechtbanktekeningen](#) (thema 2) (Alleen beschikbaar voor rechtspraakmedewerkers)

De KI 'Data: overzicht en beschikbaarheid' is afgerond en hier terug te vinden: [Kennisinventarisatie Digitale Data](#) (thema 2).

Congres

Het onderzoeksproject 'De toekomst van de Rechtspraak' heeft beslag gekregen in het congres 'Rechtspreken in een complexe samenleving' (28 november 2024). Publicaties en podcasts n.a.v. dit congres zijn voor 2025 geagendeerd.

Onderzoeksstages

In 2025 heeft het cluster Wetenschappelijk Onderzoek voor het eerst gewerkt met onderzoeksstagiaires. Dit past bij het streven van het cluster om actief de connectie te zoeken met universiteiten, en jong talent de mogelijkheid te geven om ervaring op te doen met het doen van onderzoek bij de Rechtspraak. Er bleek veel animo voor het lopen van een onderzoeksstage, waardoor twee onderzoeksstagiaires konden worden aangenomen.

Gedurende de zomer hebben de onderzoeksstagiaires voor drie maanden literatuuronderzoek verricht voor de projecten 'Perspectieven op de motiveringsplicht' en 'Rechtseenheid in misdrijfzaken'. Zij kregen hierbij begeleiding van de senior onderzoekers die verantwoordelijk zijn voor deze projecten. De stagiaires bleken een waardevolle toevoeging te zijn aan het cluster, en hun inzet heeft mooie resultaten opgeleverd. Gelet op deze positieve ervaring zal het cluster ook in 2026 onderzoeksstagiaires werven die kunnen meewerken aan het opzetten van geprogrammeerde onderzoeksprojecten.

Afgeronde onderzoeken en activiteiten 2023-2024: overzicht

Podcasts De Stand van het onderzoek

Het belang van de pseudonimiserings richtlijn (november 2023)

Observaties en vragen bij 'Het belang van de pseudonimiseringsrichtlijn'
(november 2023)

Rechterlijke oordeelsvorming (februari 2024)

Het onderschatte risico op ruis en willekeur (april 2024)

Hermeneutiek bij civielrechtelijke rechtsvinding en oordeelsvorming (april 2024)

De rechterlijke bewijsoordeelsvorming (april 2024)

Effectiviteit rechterlijke vonnissen (augustus 2024)

Verkenkend onderzoek naar het concept 'strafklimaat'(december 2024)

Episode 10: Aflevering 10: Rechtvaardigheidsopvattingen van Europese burgers -
De stand van het onderzoek naar de Rechtspraak | Podcast on Spotify (februari 2025)

Episode 11: Aflevering 11: De waarde van wantrouwen - De stand van het onderzoek
naar de Rechtspraak | Podcast on Spotify (april 2025)

Episode 12: Aflevering 12: Ambtshalve toetsen en het beschermen van de consument
- De stand van het onderzoek naar de Rechtspraak | Podcast on Spotify (mei 2025)

Episode 13: Aflevering 13: Werkdruk bij rechters - De stand van het onderzoek naar
de Rechtspraak | Podcast on Spotify (oktober 2025)

Episode 14: Aflevering 14: Waardenveranderingen voor de Rechtspraak - De stand
van het onderzoek naar de Rechtspraak | Podcast on Spotify (november 2025)

Episode 15: Aflevering 15: Vertrouwen in overheidsinstellingen - De stand van het
onderzoek naar de Rechtspraak | Podcast on Spotify (december 2025)

Presentaties/onderzoeksmiddagen:

Onderzoeksmiddag Veranderende waarden in maatschappij en Rechtspraak,
3 oktober 2025

Presentatie onderzoeksoepzet zittingscultuur III, Anthro State conferentie (UvA),
23 oktober 2025

Afgeronde onderzoeken en activiteiten 2023-2024: overzicht

Onderzoek op bezoek:

Presentatie bij Hof Amsterdam (thema: vooroordelen, oordeelsvorming, veranderende waarden), 3 februari 2025

Presentatie bij CrvB (thema: vooroordelen/oordeelsvorming), 10 november 2025

Presentatie bij Hof Arnhem-Leeuwarden (thema: vooroordelen/oordeelsvorming), 18 november 2025

Presentatie op Strafrechtersdag (thema: vooroordelen/oordeelsvorming), 20 november 2025

4. Update Onderzoek en Kennis Programma Rechtspraak 2023-2028

4.1 Thema 1. De rechter in de uitoefening van het ambt

Dit thema is in de eerste plaats gericht op de rechter in de uitoefening van het ambt. Hoe gaat de rechter om met verschillende ontwikkelingen zoals de digitalisering van het rechtspreken of de enorme hoeveelheid data die middels innovatieve opsporingsmethoden beschikbaar komen. Technologische ontwikkelingen zijn niet de enige veranderingen die kenmerkend zijn voor onze maatschappij, zo zien we ook (zonder volledig te kunnen zijn) een versterkte aandacht voor inclusiviteit en diversiteit, internationalisering, sociale versnelling, polarisering, erosie van de rechtsstaat, en hyperindividualisering – al deze maatschappelijke ontwikkelingen hebben een impact op het primaire proces.

Dit thema sluit vooral aan bij de ambitie rechtvaardigheid uit de visie van de Rechtspraak. De bouwstenen hiervan zijn: onpartijdig, onafhankelijk, integer, deskundig, menselijke maat.

Afgerond onderzoeksproject 2025

- *Digitaal kindgesprek*: In civiele familie- en jeugdrecht zaken betreffende minderjarigen, worden minderjarigen vanaf twaalf jaar opgeroepen om gehoord te worden tijdens een zogenaamd 'kindgesprek' op grond van artikel 809 Rv.

Ook minderjarigen jonger dan twaalf jaar oud, kunnen uitgenodigd worden voor een kindgesprek. Het belang van kindgesprekken vloeit voort uit het internationale recht op kindparticipatie. Op grond van artikel 12 Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK) hebben kinderen het recht om hun mening te uiten en dient aan hun mening passend belang te worden gehecht. Dit geldt met name in gerechtelijke procedures, zoals in het familie- en jeugdrecht. Het recht op kindparticipatie wordt daarnaast ook geboden en versterkt door artikel 8 EVRM, op grond van de rechtspraak van het EHRM. Kinderparticipatie kan op verschillende wijzen worden vormgegeven, waarbij er een voorkeur is voor het direct horen van minderjarigen door de besluitvormer. Minderjarigen in Nederland krijgen de mogelijkheid om hun mening mondeling of schriftelijk kenbaar te maken aan de rechter of raadsheer. Als minderjarigen mondeling hun mening kenbaar maken gebeurt dit in Nederland in de vorm van een kindgesprek. Kindgesprekken vinden normaal gesproken fysiek plaats in het gerechtshof. In dit onderzoek staan digitale kindgesprekken centraal. Hiermee wordt bedoeld dat het gesprek tussen de rechter of raadsheer en de minderjarige plaatsvindt via online videobellen, bijvoorbeeld door gebruik van MS Teams. Het onderzoek heeft als doel om meer zicht te krijgen op de voor- en nadelen van digitale kindgesprekken, waarbij specifiek aandacht is voor mogelijke factoren die een rol kunnen spelen bij de afweging om wel of niet digitale kindgesprekken te voeren. Dit onderzoek is medio 2024 gestart. De resultaten worden eind 2025 gepubliceerd in een Research Memorandum. Kernonderzoeker: L. Francot.

Lopende onderzoeksprojecten 2025-2026

- *De rechter & deskundigen*: externe deskundigheid kan op verschillende manieren een rol spelen in juridische procedures. Partijen kunnen een beroep doen op een deskundige, maar ook de rechter zelf kent de mogelijkheid deskundigenadvies in te winnen. De mate waarin en manier waarop een beroep kan worden gedaan op een deskundige, verschilt per rechtsgebied. Regelmatig bestaat discussie over de vraag hoe rechters (moeten) omgaan met externe deskundigen.⁸ Vragen die daarbij opkomen, zijn bijvoorbeeld op welke momenten het voor de rechter noodzakelijk is om deskundigenadvies in te winnen, en in hoeverre van de rechter verwacht mag worden dat hij in staat is deskundigenadvies te beoordelen of waarderen. Dit onderzoek sluit aan bij deze discussie en betreft daarbij ook praktijkperspectieven. Voor het in kaart brengen van die praktijkperspectieven

8 Eerder is over dit onderwerp al gesproken in de Rechtstreeks 2022 nr 2 De rechter en de deskundige: hoe verhouden zij zich tot elkaar

vindt niet alleen empirisch onderzoek plaats onder rechters, maar ook onder personen die (regelmatig) als deskundige optreden in procedures. Dit onderzoek heeft mogelijk een datacomponent. Indien betrouwbaar in de registratiesystemen terug te vinden, zal ook gebruik worden gemaakt van huidige aantallen omtrent inzet van deskundigen. Dit onderzoek is opgestart in 2025, beoogde afronding in 2026. Doel: een beter begrip van de manier waarop rechters omgaan met externe deskundigen, met uiteindelijk handvatten voor de praktijk. Eindproduct: kennisinventarisatie, research memorandum. Kernonderzoeker: S. Wiznitzer.

- *Perspectieven op de motiveringsplicht*: de rechterlijke motiveringsplicht volgt uit (internationale) wetgeving. Hoe de rechter die motiveringsplicht moet invullen, is een vraag waarover in de literatuur uitgebreid is (en wordt) geschreven en gediscussieerd. Naast het theoretische perspectief op de motiveringsplicht, bestaat het praktische perspectief vanuit het primaire proces. Het is de vraag hoe deze perspectieven er precies uit zien, of zij van elkaar verschillen, en wat dit betekent voor de wijze waarop rechters uitspraken (zouden moeten) motiveren. Deel 1 van dit onderzoek is een literatuuronderzoek, dat het theoretisch kader schetst. Deel 2 is een empirisch onderzoek onder personen die vanuit het primaire proces kunnen reflecteren op de motiveringsplicht (rechters, gerechtsjuristen), en onder personen die 'van buiten' kunnen reflecteren op de motiveringsplicht (te denken valt bijv. aan rechtswetenschappers en rechtszoekenden). Deel 1 van dit onderzoek bestaat uit een literatuuronderzoek en een aantal verkennende gesprekken met rechters, dit deel is opgestart in 2025. Voor zo ver mogelijk vinden de voorbereidingen voor deel 2 ook plaats in 2025, uitvoering van het empirische onderzoek vindt plaats in 2026. Doel: inzicht in de wijze waarop theoretische en praktische perspectieven op de rechterlijke motiveringsplicht zich tot elkaar verhouden. Uiteindelijk praktische handvatten voor de motivering van rechterlijke uitspraken. Eindproduct: kennisinventarisatie, research memorandum, eventueel promotietraject. Kernonderzoeker: S. Wiznitzer.
- *De bias blind spot: een verkenning*
De 'bias blind spot' is een meta-bias: het geeft inzicht in hoeverre mensen een blinde vlek hebben voor hun eigen denkfouten (bias). Eerder onderzoek onder bijvoorbeeld HR-medewerkers en toezichthouders laat zien dat mensen geneigd zijn te denken dat zij zelf minder vatbaar zijn voor verschillende soorten bias dan hun collega's. Dit onderzoek richt zich op de mogelijke bias blind spot van rechters. Dataverzameling vindt plaats door rechters een vragenlijst te laten invullen. Voor dit onderzoek wordt samengewerkt met een onderzoeker van University College Maastricht. De resultaten worden verwacht in de loop van 2026.

Doel: meer inzicht verkrijgen in de mogelijke bias blind spot van rechters, en op basis daarvan aanbevelingen formuleren voor de praktijk. Eindproduct: nog te bepalen. Kernonderzoeker: S. Wiznitzer.

- *Belangen gewogen*: de rechter maakt met het oog op zijn oordeel belangenafwegingen. Het doel van dit onderzoek is om nader inzicht te geven in hoe het proces van belangenafweging werkt. Hoe kunnen belangen bijvoorbeeld tegen elkaar worden 'afgewogen' als er geen gedeelde eenheid bestaat waarin hun gewicht kan worden uitgedrukt? Door een combinatie van rechtstheoretisch en sociaalwetenschappelijk literatuuronderzoek en empirische dataverzameling beoogt het project deze en andere vragen te beantwoorden. Het onderzoek is gestart in september 2025. Beoogd eindproduct: Research Memorandum en indien mogelijk een handreiking voor de praktijk. Kernonderzoeker: L. Francot.
- *Zittingscultuur I en II*: Dit onderzoek richt zich op de vraag of er sprake is van zoiets als een zittingscultuur en zo ja, hoe die cultuur bijvoorbeeld bijdraagt aan de effectiviteit van de zitting. Een eerste verkennende studie is in het najaar van 2024 gestart. De centrale vraag is: hoe geven rechters in hun interactie met partijen en hun procesvertegenwoordigers invulling aan de mondelinge behandeling van zaken ter zitting en welke redenen geven zij voor de keuzes die zij daarbij maken? Dan gaat het bijvoorbeeld om keuzes om meer of minder ruimte te geven voor schikkingsoverleg, om wel of geen voorlopig oordeel te geven ter zitting of om een mondelinge dan wel een schriftelijke uitspraak te doen. Op basis van observaties en interviews wordt bij de teams Kanton en Handel van twee rechtbanken nagegaan hoe het handelen van civiele rechters samenhangt met factoren als de aard van de zaak, de onderlinge verhoudingen tussen partijen, de fase waarin het conflict tussen partijen zich bevindt en de aanwezigheid van procesvertegenwoordigers. Ook wordt onderzocht hoe de zittingscultuur kan bijdragen aan het bereiken van doelen van de mondelinge behandeling. De resultaten worden begin 2026 gepubliceerd in een Research Memorandum. Kernonderzoeker: L. Francot.
- *Zittingscultuur III*: Dit onderzoek verkent wat de meerwaarde is van een culturele lens op zittingen om de alledaagse praktijk van zittingen beter te begrijpen. Door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen is de rol van de rechter steeds meer in de belangstelling komen te staan. Studies naar procedurele rechtvaardigheid richten zich met name op de ervaring van de rechtzoekende en de rol van de rechter ten tijden van de zitting. Minder zichtbaar zijn de interacties tussen verschillende procespartijen, terwijl ook het gedrag, emoties en sociale verwachtingen van hen van invloed kunnen zijn op hoe een zitting verloopt en/of ervaren wordt. Tijdens een zitting komen verschillende betrokken partijen bijeen met uiteenlopende opvattingen en verwachtingen over hoe een rechtszaak

zou moeten verlopen. Deze perspectieven worden gevormd door bestaande normen en waarden, (informele) regels en kennis die mensen over het recht en rechtszittingen hebben. Hoe verhouden deze perspectieven zich tot elkaar ten tijden van een zitting? Een culturele lens op zittingen bestudeert hoe zittingen betekenis krijgen door de alledaagse sociale interacties en handelingen tijdens een rechtszaak. De centrale vraag is: hoe draagt een culture lens bij aan een beter begrip van de praktijk van zittingen. Het onderzoek vult een eerder onderzoek naar zittingscultuur aan gericht op civiele procedures bij twee grote rechtbanken. Het onderzoek zal plaatsvinden bij een middelgrote rechtbank in Nederland en is gericht op bestuursrechtelijke procedures om meer grip te krijgen op verschillen en overeenkomsten tussen rechtbanken en sectoren. Gerechtsjuristen en rechters vormen de centrale onderzoekspopulatie. Het onderzoek maakt gebruik van etnografie. Daarnaast zal gebruik worden gemaakt van de casestudiemethode waarbij zittingen vanuit verschillende perspectieven worden belicht. Het onderzoek is in september 2025 gestart. De resultaten worden eind 2026 gepubliceerd in een Research Memorandum. kernonderzoeker: L. Francot.

- *Telehoren en audiovisuele registraties (AVR) van verhoren in strafzaken: hoe werkt het in de praktijk?* Dit onderzoek vindt plaats in een samenwerkingsverband met de Tilburg Law School, en is ingebed in een groter internationaal project. In het kader van een Europees rechtsvergelijkend onderzoek (E-ViVi: Enhancing Videorecorded Interviews and Virtual Hearings in Europe) verzamelen de onderzoekers ervaringen van strafrechters met telehoren en audiovisuele registraties in de dagelijkse strafrechtspraktijk. Ook officieren van justitie en advocaten worden in dit onderzoek betrokken. Het project wordt gefinancierd door de Europese Commissie, gecoördineerd door HEUNI en uitgevoerd in samenwerking met Tilburg University (Nederland), Helsinki University (Finland), Lund University (Zweden) en het Barnahus Network. De centrale onderzoeksvraag in dit exploratieve onderzoek is in hoeverre het gebruik van telehoren en audiovisueel geregistreerde verhoren invloed hebben op de wijze waarop het strafproces wordt ervaren door procesdeelnemers. Het onderzoek maakt gebruik van een survey en een beperkt aantal interviews (max. vijf) met strafrechters. Daarbij staat steeds de vraag centraal in hoeverre het toenemende gebruik van technologie de ervaringen van procesdeelnemers beïnvloedt. De onderzoeksresultaten zullen worden gebruikt voor het formuleren van aanbevelingen voor best practices voor een effectief en eerlijk gebruik van telehoren en AVR in strafzaken. Om de aanbevelingen te toetsen en verfijnen, zal in seminars, online workshops en rondes van schriftelijke feedback worden voorzien. Resultaten worden eind 2026, begin 2027 verwacht. Kernonderzoeker: L. Francot.

- *Ambtshalve toetsing*: Dit literatuuronderzoek verkent de grondslag en de omvang van de verplichting ambtshalve te toetsen aan het EU-consumëntenrecht. Daarnaast wordt in dit onderzoek ingegaan op, onder andere, vragen als de verhouding tussen de verplichting om ambtshalve te toetsen aan EU-consumëntenrecht en de procedurele autonomie van de lidstaten. Hoe wordt de verplichting om ambtshalve te toetsen aan EU-consumëntenrecht ingepast in het nationale (proces)recht? En wat betekent deze verplichting voor de handhavende rol van de rechter? Deze literatuurstudie vormt de opmaat voor een empirische rechtsvergelijkende studie in 2026. Kernonderzoeker: L. Francot.
- *Judges & Technology*: Dit is een onderzoek dat in samenwerking met de faculteiten Rechtsgeleerdheid binnen het sectorplan Conflict-oplossende Instituties kan worden verricht.⁹ Het betreft een onderdeel van een groot internationaal onderzoek, door onderzoekers die deel uitmaken van een internationaal samenwerkingsverband met als hoofdonderwerp 'judicial innovation' onder de auspiciën van de Law & Society Association. Het onderzoek is opgezet in de vorm van een vragenlijst die gebruikt wordt om in kaart te brengen hoe rechters werken met technologie en welke impact technologie heeft op de rol van de rechter. Dit onderzoek heeft vertraging i.v.m. het internationale publicatieproces. Kernonderzoeker: B. Diephuis.

Geplande onderzoeken 2026

- *Enkel- en meervoudig zitten*: uit het exploratieve interviewonderzoek naar rechterlijke oordeelsvorming vanuit het perspectief van strafrechters (zie hiervoor) is enkel- en meervoudig zitten als relevant thema voor vervolgonderzoek naar voren gekomen. Dit vervolgonderzoek bouwt voort op bestaand onderzoek naar de wijze waarop enkel- of meervoudig zitten de oordeelsvorming kan beïnvloeden. Daartoe zal eerst een kennisinventarisatie plaatsvinden van dat bestaande onderzoek, waarbij de onderzochte rechtsgebieden, gehanteerde methoden en resultaten in kaart worden gebracht. Op basis van die KI worden empirische onderzoeksvragen opgesteld en empirisch onderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek kent een datacomponent. Er zal ook gebruik worden gemaakt van beschikbare data over de historische verhouding EK/MK en ontwikkelingen daarin. De voorbereiding van dit onderzoek start in 2026. Doel: inzicht in wijze waarop EK/MK een rol speelt bij rechterlijke oordeelsvorming, met uiteindelijk handvatten voor de praktijk. Eindproduct: kennisinventarisatie, research memorandum. Kernonderzoeker: S. Wiznitzer.

⁹ Zie: <https://sshraad.nl/sectorplan-rechtsgeleerdheid/>

- *Rechterlijke oordeelsvorming bij gendergerelateerde delicten*: Wat is de invloed van de persoon van de rechter in de rechterlijke oordeelsvorming? Theoretisch gezien zou het niet moeten uitmaken wie de rechter is; gelijke gevallen worden gelijk behandeld. Zaken worden daarom op aselechte wijze aan rechters toegewezen, waarbij persoonskenmerken geen rol mogen spelen. Onderzoek wijst er echter op dat persoonskenmerken van de rechter wel degelijk kunnen uitmaken bij de rechterlijke oordeelsvorming. Ook in de maatschappij bestaat deze gedachte. In de podcast Napleiten benoemt een advocaat bijvoorbeeld het belang van een mannelijke rechter bij een specifieke zaak, omdat die zich beter in de zaak zou kunnen inleven. Dit onderzoek gaat dieper in op de vraag of de persoon van de rechter een rol speelt in de rechterlijke oordeelsvorming. Het gaat daarbij specifiek om één kenmerk: het gender van de rechter. De hypothese dat het gender van de rechter irrelevant is bij het beoordelen van een zaak wordt getoetst. Hiertoe worden zaken van gendergerelateerde delicten vergeleken, zoals Femicide, stalking, bedreiging, straatintimidatie, (partner)geweld en seksuele misdrijven, waarbij een man typisch dader is en een vrouw slachtoffer. Onderzoek naar gendergerelateerde delicten biedt een interessante casus voor onderzoek naar de rol van persoonskenmerken van de rechter, in dit geval diens gender, in de rechterlijke oordeelsvorming. Daarnaast biedt het een kans om ontwikkelingen over tijd te onderzoeken, waarbij in de loop van de tijd meer maatschappelijke aandacht is gekomen voor dit fenomeen. Dit onderzoek kan een bijdrage leveren in de bredere discussie rondom zaakstoedeling en de mate van onpartijdigheid en onafhankelijkheid van de Nederlandse rechtspraak. Eindproduct: Research Memorandum. Kernonderzoeker: S. Wiznitzer.
- *Effectiviteit rechterlijke uitspraken deel II; empirisch onderzoek* In 2024 verscheen het Research Memorandum "Effectiviteit van rechterlijke vonnissen" een verkennend literatuuronderzoek naar dit onderwerp. Uit dit onderzoek blijkt dat er geen sprake is van een alomvattend effectiviteitsbegrip dat in onderzoek naar rechterlijke vonnissen leidend is. De gehanteerde definitie van effectiviteit blijkt afhankelijk van de doelstellingen die aan de rechtspraak worden toegeschreven. Deze verschillen per rechtsgebied en zijn bovendien door de tijd heen continu aan discussie en verandering onderhevig. Het beschikbare empirische onderzoek blijkt bovendien niet evenredig verdeeld over de rechtsgebieden, met vooral veel aandacht voor recidiveonderzoek binnen het strafrecht en verhoudingsgewijs significant minder aandacht voor effectiviteit van vonnissen binnen de andere twee rechtsgebieden. Het onderzoek uit 2024 identificeerde dan ook een aantal lacunes in beschikbare kennis en deed een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek. Dit beoogde vervolgonderzoek is gericht op de vraag

“weten rechters wat werkt?” De focus ligt hierbij op civiele rechters. Binnen het civielrechtelijke domein wordt hoofdzakelijk gekozen voor operationalisering van ‘effectiviteit’ aan de hand van de naleving van uitkomsten (vonnissen dan wel schikkingsovereenkomsten) van civiele procedures en de normalisering van relaties tussen partijen. Vonnissen zijn in die zin effectief wanneer hetgeen in een vonnis of schikking is vastgelegd ook daadwerkelijk wordt nageleefd en de relatie tussen partijen wordt hersteld. Zo bestaat er enige samenhang tussen ervaren procedurele rechtvaardigheid en naleving van uitkomsten van een procedure (en eventueel instellen hoger beroep). Hoe zijn civiele rechters zich hiervan bewust? Zien ze effectiviteit als onderdeel van hun werk, in hoeverre hebben ze wel of niet interesse in de effecten, zien ze het als een maatschappelijk voortvloeisel of hoort het wel degelijk bij hun primaire taakopvatting? Eindproduct: Research Memorandum. Kernonderzoeker: B. Diephuis.

4.2 Thema 2. De derde staatsmacht in onzekere tijden

Hier gaat het om de mogelijke gevolgen en risico's in verschuivingen en veranderingen in de scheiding en spreiding van de drie machten. Een centrale vraag binnen dit thema is hoe de rol en de functie van de rechter en de Rechtspraak verandert in een maatschappij waar de traditionele plekken van gezag toenemend onder druk staan en ter discussie worden gesteld. Het vertrouwen in rechtsstatelijke instituties is aan erosie onderhevig en dat heeft gevolgen voor het gezag en legitimiteit van die instituties. Bieden meer transparantie en versterkte openbaarheid hier een oplossing voor? Hoe verhoudt zich dit tot de onafhankelijkheid van de rechter? En wat het betekent het bijvoorbeeld voor de rechtspraak dat er steeds meer naar alternatieve oplossingen wordt gekeken, hoe blijft de Rechtspraak relevant?

Dit thema sluit met name aan op de ambities transparantie en toegankelijkheid uit de visie van de Rechtspraak. De bijbehorende bouwstenen zijn: openbaar, volgbaar, efficiënt, bereikbaar en begrijpelijk.

- Het promotieonderzoek ‘Openbaarheid versus gegevensbescherming in het Nederlands justitieel domein’ (werktitel) valt onder dit thema. Beoogd eindproduct: proefschrift. Looptijd: onbekend, wordt in deeltijd geschreven.

Afgeronde onderzoeksprojecten 2024

- *Rechtspreken in een complexe samenleving*: De rechtspraak wordt geconfronteerd met een steeds complexer wordende samenleving. De maatschappelijke ontwikkelingen gaan snel en veranderen het speelveld doorlopend, vaak in termen van crises. De tijd om belangrijke beslissingen te nemen, wordt steeds korter en de druk om beslissingen te nemen steeds groter. Wat betekent dit voor de rechtspraak als 'dynamische stabilisator'? In dit project stond deze vraag centraal aan de hand van thema's zoals constitutioneel bewustzijn, maatschappelijk vertrouwen en wantrouwen, privacy, openbaarheid, rechterlijke oordeelsvorming, mensenrechten. Verder werden er een aantal promotie-onderzoeken gepresenteerd en werd stilgestaan bij wetenschappelijke kennisdeling. Doel: kennisdeling, bijdrage aan het wetenschappelijk debat. Eindproduct: congres (28 november 2024), podcasts en Rechtstreeks (2025).
- *KI Data: overzicht en beschikbaarheid*. De Rechtspraak-organisatie heeft de beschikking over en het beheer van vele vormen van data. Rechterlijke vonnissen en zaakdossiers zijn hiervan de meest in het oog springende, maar veel gegevens zijn opgeslagen in registratiesystemen en databases. De informatie beslaat en beschrijft een breed pallet aan aspecten van de rechtspraak: niet alleen de hiervoor genoemde zaaksgegevens, maar ook operationele of sturingsgegevens, management-informatie, financiële en personeelsgegevens. Deze data is dan ook nog eens deels wel en deels nadrukkelijk niet digitaal opgeslagen. Lang niet alle beschikbare data is duidelijk bekend en voor wat wel bekend is, bestaan nog misvattingen van de vulling en mogelijkheden van de data. Voor onderzoekers en andere geïnteresseerden is daarom het plan opgevat om een 'kennisinventarisatie data' op te stellen, waarin een zo compleet mogelijk overzicht komt van welke data op welke wijze bij de Rechtspraak beschikbaar is. Hierbij zal aandacht zijn voor soorten informatie of gegevens die zijn opgenomen, de betrouwbaarheid of mate van vulling, en ook op welke wijze de data wordt (of kan worden) ontsloten. Eindproduct: verslag. Afgerond.
- *KI Rechtbanktekeningen*: rechtbanktekeningen worden steeds realistischer. Wat betekent dit voor de herkenbaarheid van de verdachte? En welk effect heeft dit op de privacy van de verdachte? Of weegt de openbaarheid van het strafproces zwaarder? In 2024 is een verkennend literatuuronderzoek uitgevoerd over dit onderwerp. Eindproduct: intern verslag van de verkenning. Afgerond.

Afgerond onderzoeksproject 2025

- *Barnahus – een verkenning*: Het Barnahus-model vindt zijn oorsprong in IJsland. In 1998 is daar het eerste Barnahus geopend ten behoeve van minderjarige slachtoffers van (seksueel) geweld. De letterlijke vertaling van Barnahus is

'kinderhuis'. Het is een kindvriendelijk kantoor dat is ontstaan uit het 'alles onder één dak'-principe. Professionals op het gebied van het strafproces, de kinderbescherming en de mentale en fysieke gezondheid werken samen. In het Barnahus bezoeken de professionals het kind in plaats van andersom. De minderjarige hoeft dan niet naar verschillende locaties en bij iedere instantie opnieuw zijn of haar verhaal te vertellen. Binnen dit model staat het belang van het kind voorop en wordt secundaire victimisatie en (her)traumatisering binnen de, voor het kind ingewikkelde procedures, voorkomen. Het model voldoet aan internationale en Europese kinderrechten. De afgelopen jaren is het Barnahus-model geïmplementeerd binnen 25 landen in Europa. In IJsland is het model sinds kort ook ingezet voor alleenstaande minderjarige vluchtelingen. In dit onderzoek wordt onderzocht of en in hoeverre het Barnahus-model binnen de Nederlandse rechtspraak past. Kernonderzoeker: L. Francot.

Lopende en geplande onderzoeken 2025/2026

- *Rechtseenheid in misdrijfzaken (analyse strafbepalende factoren)*: Dit is een kwantitatief onderzoek dat wil vaststellen of voor strafzaken (misdrijven) in Nederland geldt dat vergelijkbare zaken (in termen van verdachte-, delictkenmerken en zaaksbehandeling) ook vergelijkbare straffen opleveren. Op basis van data uit onze registratiesystemen. Gaat in op vragen als: Welke bandbreedte en ontwikkeling is zichtbaar in opgelegde straffen bij misdrijfzaken (naar delict-type met zwaarste strafdreiging)? Welke kenmerken in verdachte/delict/zaak(behandeling) verklaren deze verschillen in uitkomsten? Denk aan kenmerken als geslacht, leeftijd, bewezenverklaring, (mate van) medeplegen, poging tot, verzwarende (recidive, gekwalificeerd slachtoffer) of ontlastende aspecten, EK- of MK-behandeling. Verschillen deze kenmerken voor verschillende delicten, rechtbanken of door de tijd? Als hier rekening mee wordt gehouden, is dan sprake van voldoende rechtseenheid (definitie)? Afronding 1ste kwartaal 2026. Kernonderzoeker: B. Diephuis
- *Van Tiener tot toga – socialisatie deel I (verkenning)*: Het onderzoek naar de waardentransitie (onder thema 3) is aanleiding om het thema socialisatie van rechters nader te onderzoeken. Veel aandacht is recent uitgegaan naar de socialisatie van rechtenstudenten en de (her)inrichting van de rechtenopleiding. Waar echter nog weinig zicht op is, is de socialisatie van de beroepsgroep van rechters in het bijzonder. Hoewel deze socialisatie ook is geworteld in de rechtenopleiding, wordt deze verder voortgezet tijdens de beroepsopleiding en carrière. Over hoe deze socialisatie eruit ziet, is echter nog zeer weinig bekend. Maatschappelijke kritiek op het "verkokerd denken" van rechters is intussen hardnekkig gebleken. Nog altijd klagen politici over wereldvreemdheid,

spreken journalisten van een ivoren toren en wordt de burger nog niet altijd bereikt. Vanuit het thema rechterlijke socialisatie roept deze kritiek verschillende vragen op. Empirische vragen, zoals: welke ongeschreven gedragsnormen- en waarden worden er aangeleerd en hoe wordt er omgegaan met eigenheid en loyaliteit? Maar ook normatieve vragen: is sterke socialisatie wenselijk vanwege het waarborgen van cohesie en continuïteit? Zo ja, welke normen en waarden zouden er dan centraal moeten staan? Of is sterke socialisatie *niet* wenselijk vanwege nivellering van de beroepsgroep en instandhouding van de status quo? Zo nee, hoe zou hier tegenwicht aan kunnen worden geboden? Gezien het grote effect dat van socialisatie uit zou kunnen gaan, is het opvallend dat dit gesprek nog beperkt wordt gevoerd. Het antwoord op deze vragen biedt tot slot ook handvatten voor meer praktische vragen, bijvoorbeeld met betrekking tot de selectiecriteria voor nieuwe rechters, het cursusaanbod binnen de opleiding, de processen in de raadkamer en de rol van teamvoorzitters. Bovengenoemde vragen raken aan actuele discussies rondom onder meer representativiteit, diversiteit en inclusie; klassenjustitie; rechterlijke meningsuiting; oordeelsvorming en vooroordelen; en vertrouwen en legitimiteit. In deze discussies lijkt het (mogelijke) belang van socialisatie structureel onderbelicht. Dit onderzoek verkent dit belang. De voorbereiding is gestart, het onderzoek wordt in 2026 gestart. Eindproduct: Research Memorandum. Kernonderzoeker: L. Francot

- *Is er een toekomst voor de rechter?* In de Grondwet is een aantal taken aan de rechter toebedeeld: de beslechting van geschillen, het beslissen over schuldvorderingen, de berechting van geschillen die niet uit burgerlijke rechtsbetrekkingen zijn ontstaan en de berechting van strafbare feiten (art. 112, 113 en 115 Gw). Deze taken lijken de kern van het rechterlijk werk te omvatten en de literatuur over rechtspraak, rechtspleging en rechtsvinding is primair op deze klassieke taken van de rechter gericht. De opkomst van kunstmatige intelligentie heeft potentieel grote gevolgen voor de wijze waarop rechters in de toekomst deze klassieke taken gaan uitvoeren. Zo zou kunstmatige intelligentie op een gegeven moment een deel van het rechterlijk werk kunnen overnemen, zoals het zoeken naar wetgeving en jurisprudentie, het samenvatten van dossiers of het genereren van teksten voor vonnissen. Momenteel bekijkt de rechtspraak op welke wijze kunstmatige intelligentie voor deze taken gebruikt zou kunnen worden. Maar de opkomst van kunstmatige intelligentie doet ook fundamentele vragen rijzen over de functie van de rechter. Want wat nu als kunstmatige intelligentie de rechterlijke taken even goed kan uitvoeren als een menselijke rechter? Of misschien wel beter? Waarin zit dan de toegevoegde waarde van de menselijke rechter? Wat is dan nog de plek voor de menselijke rechter? Deze fundamentele vraag over de taak en functie van de menselijke rechter

staat centraal in dit onderzoek. Voor de beantwoording van deze vraag zal gekeken worden naar alle (maatschappelijke) functies en taken van de rechter. Rechtspreken is meer dan de hiervoor weergegeven klassieke, grondwettelijke taken. Zo wordt de rechter onder meer als conflictoplosser gezien; de oplosser van conflicten tussen individuen (microconflicten) en conflicten tussen (belangen van) groepen (macroconflicten). Verder worden het gezag en de beslissingsmacht van de rechter ook gebruikt om een bijdrage te leveren aan het oplossen van sociale problematiek van individuen (*problemsolving justice*). Verder wordt de rechtsbeschermende taak van de rechter door meerdere auteurs benadrukt, een taak die in toenemende mate aan belang zou winnen. En ten slotte is de rechter ook een tegenmacht, die kan worden ingeroepen om de uitvoerende en wetgevende macht te begrenzen. Deze studie bevat een verkenning van de theoretische fundamenten van de verschillende taken en functies van de rechter en hoe deze bijdragen aan de legitimiteit van de rechter. Daarbij zal ook in kaart gebracht worden waar de functies en taken elkaar kunnen versterken maar ook verzwakken. Deze studie moet aanknopingspunten geven voor een reflectie op de rechterlijke taken en functies, het menselijke element in de rechtspraak en de (in)richting van de rechtspraak. Eindproduct: Research Memorandum/artikel. Kernonderzoeker: L. Francot.

4.3 Thema 3. De complexe context van de Rechtspraak: maatschappelijke ontwikkelingen

Een van de 5 ambities uit de visie van de Rechtspraak heeft betrekking op de maatschappelijke omgeving, de context, van de Rechtspraak. Voor de uitoefening van haar maatschappelijke taak moet de Rechtspraak nauw aansluiten 'bij de behoeften en problemen in de samenleving.'¹⁰ Daarvoor is nodig dat die behoeften en problemen ook in kaart worden gebracht. Niet alleen met het oog op de problemen die hier en nu spelen maar ook met het oog op de toekomst. De centrale vraag van dit thema is dan ook welke sociale, politieke, economische, technologische ontwikkelingen en problemen directe of indirecte gevolgen (kunnen) hebben voor de R/rechtspraak. Dit thema beoogt daarom diverse maatschappelijke ontwikkelingen in hoofdlijnen in kaart te brengen zoals bijvoorbeeld sociale versnelling, de (dreigende) erosie van de rechtsstaat, de democratie onder druk, ecologische modernisering etc. Meer concreet valt te denken aan bijvoorbeeld de groei van de georganiseerde

10 Zie: <https://intro.rechtspraak.minjus.nl/Bedrijfsvoering/organisatie/missie-visie/Paginas/default.aspx> (Alleen beschikbaar voor rechtspraakmedewerkers)

criminaliteit als een uitdaging voor én bedreiging van de rechtsstaat. Is Nederland inmiddels verworpen tot een 'narcostaat' en wat betekent dat voor de Rechtspraak?

Dit thema sluit, zoals hiervoor gesteld, aan bij de ambitie 'inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen'.

Afgeronde onderzoeksprojecten 2025:

- *Veranderende waarden: een maatschappij in transitie.* De maatschappij verandert steeds sneller. In de sociale theorie is de afgelopen jaren veel aandacht geweest voor die snelle veranderingen. Dan gaat het om versnelling van communicatie, van transport en van de sociale verandering als zodanig. Die sociale verandering heeft ook en misschien vooral te maken met een verandering in normen en waarden. Deze ontwikkeling wordt ook wel aangeduid met waardentransitie. Wat betekent een verandering van maatschappelijke waarden voor een waarden-gedreven instituut als de rechtspraak? Zijn de waarden van de rechtspraak nog compatibel met die van haar sociale omgeving? Hoe moet de rechtspraak omgaan met die veranderende waarden? Dit onderzoek beoogt de waardentransitie in grote lijnen in kaart te brengen met een analyse van mogelijke gevolgen voor de Rechtspraak. Deel 1 behelst een uitgebreid literatuuronderzoek, deel 2 is een empirisch onderzoek met inachtneming van het burgerperspectief. Eindproduct: Research Memorandum. Gepubliceerd.
- *Kl strafklimaat.* Met enige regelmaat verschijnen er berichten over het strafklimaat in Nederland. Vooral in de publieke opinie wordt het strafklimaat als te mild ervaren. De rechtspraak pareert met onderzoeken die aantonen dat dat beeld ongenueanceerd is en dat vaker het tegendeel het geval is. Die reacties veranderen de publieke opinie niet fundamenteel. Er bestaat een bepaald beeld en dat lijkt lastig te veranderen. Wat wel opvalt is dat naarmate het publiek meer informatie heeft over een specifiek geval en dan met name de omstandigheden van de verdachte, het beeld (kortstondig) wordt bijgesteld. Maar het algemeen heersende beeld blijft dat de rechter niet streng genoeg straft. Deel 1 betrof de publieke opinie en beeldvorming. Hiertoe werd een onderzoeksmiddag (18 oktober 2024) georganiseerd met Lucas Noyon, Miranda de Meijer, Rogier Hartendorp en Rosan Witmond. De bevindingen worden gedeeld via 2 podcasts (begin 2025) en een posterpresentatie (28 november 2024). Deel 2 van dit project behelst een verkenning van de conceptualisering van de notie 'strafklimaat'. Eindproduct: Research Memorandum. Gepubliceerd.

Lopend onderzoeksproject 2025/2026

- *Klassenjustitie*. In het maatschappelijk debat en in de media is al enige tijd veel aandacht voor onbewuste vooroordelen in de rechtspraak. In het onderzoek naar deze onbewuste vooroordelen wordt daarbij tot nu toe veel aandacht besteed aan psychologische processen die ten grondslag kunnen liggen aan onbedoelde stereotypering en *implicit biases*. Tegelijkertijd is het aannemelijk dat ook bredere culturele en sociale tendensen een rol spelen in het ontstaan van potentiële onbewuste vooroordelen in de rechtspraak. Dit onderzoek poogt enkele van deze onderliggende sociaal-culturele redenen voor het ontstaan van deze vooroordelen te bespreken en te benoemen. Hoe en waarom speelt het opleidingsniveau van justitiabelen bijvoorbeeld een rol bij onbewuste vooroordelen bij de rechter, en hoe hangt dat samen met iemands etnische achtergrond? Op welke manier kunnen verschillen in opleidingsniveau of etnische achtergrond tussen rechter en justitiabelen leiden tot een verminderde herkenning van de leefwereld van justitiabelen, en wat behelst (de kennis over) die leefwereld dan precies? En hoe spelen ideeën over ‘de ander’ in onze hedendaagse cultuur en maatschappij een rol in het ontstaan van vooroordelen en stereotypen? In dit onderzoek wordt kennis uit de (rechts)sociologie, (rechts)filosofie en culturele wetenschappen gebruikt om dieper in te gaan op onderliggende verklaringen voor onbewuste vooroordelen in de Nederlandse rechtspraak. Het doel hiervan is om sociale en culturele processen aan het licht te brengen die onterechte generalisaties veroorzaken. Door deze processen zichtbaar te maken, wordt het ook mogelijk om middels bewustwording een hernieuwde blik te werpen op de functie en persoon van de rechter, en om handvatten te formuleren om de herkenning en erkenning tussen rechter en justitiabelen te vergroten. Eindproducten: Onderzoeksmiddag (voorjaar 2026), Research Memorandum (eind 2026). Kernonderzoeker: L. Francot.

5. Geplande kennisdelingsactiviteiten

Onderzoeksmiddag zittingscultuur I en II (voorjaar 2026)

Onderzoeksmiddag 'Ongrijpbaarheid versus rechtszekerheid' (werktitel) (juni 2026)

Webinar digitaal kindgesprek (2026)

Presentaties VSR congres, voorzitten sessies onderzoek naar rechtspraak (januari 2026)

Bijlage: De missie, visie en agenda van de Rechtspraak in relatie tot onderzoeksprojecten

